

DISSERTATIO INAUGVRALIS IVRIDICA,

DE

**IURE AGGRATI-
ANDI PRINCIPIS EVAN-
GELICI IN CAUSIS
HOMICIDII,**

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,

DN. PHILIPPO WILHELMO,

PRINCIPE BORVSSIÆ, MARCHIONE BRAN-
DENBURGICO, ET DVCATVS MAGDEBURGICI
GVBERNATORE, &c. &c.

PRÆSIDE

DN. CHRISTIANO THOMASIO, IC^{to},

SERENISSIMI AC POTENTISSIMI REGIS BORVSSIÆ
CONSILIARIO, PROFESSORE PVBLICO ORDINARIO,
ET FACVLT. IVRID. h. t. DECANO,

IN ALMÆ FRIDERICIANÆ AVDTORIO MAJORI
PRO LICENTIA,

SVMOS IN VTROQVE IURE HONORES ET DOCTORALIA
PRIVILEGIA RITE CAPESSENDI,

D. 21. JUN. MDCCVII. HORIS ANTE ET POMERIDIANIS,
PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBMISIT

REMBERTVS CLÜSENER,

LIPPIA - GVESTPHALVS.

RECUSA

JENÆ, LITTERIS CHRIST. FRANC. BVCHII. 1739.

272^c

D I S S E R T A T I O I N A U G U R A L I S J U R I D I C A

J U R E A G G R A T I

A N D I P R I N C I P I S E A N

G E L I C I T A T I S

H O M I N I U M

R E C T O R I M A G N I F I C E N T I S S I M O

S E R E N I S S I M O P R I N C I P I A E D O M I N O

D N P H I L I P P O W I L H E L M O

T R I N I T A T E B O R V S I M A M A G N I F I C E N T I S S I M O

D E C A N O E T D O C T O R I M A G N I F I C E N T I S S I M O

C A S T R A M A G N I F I C E N T I S S I M O

P R A E S I D E

D N C H R I S T I A N O T H O M A S I O I C O

S E R E N I S S I M O A C P O T E N T I S S I M O R E G I S B O R V S I E

C O N S T A N T I N O P O L I T A N O P R I N C I P I A E D O M I N I

E T R E G I N A E M A G N I F I C E N T I S S I M A E

I N A L M A M A G N I F I C E N T I S S I M A A U G U S T I N A M A G N I

P R O C E L S I T I N A

S A M M O S I N V I R O V M J U R E H O N O R I S E T D O C T O R A L I A

P R I V A T I M A G N I F I C E N T I S S I M O

E T I N A L M A M A G N I F I C E N T I S S I M A A U G U S T I N A M A G N I

P R O C E L S I T I N A

R E M B R A N T I S G L O S S I E

L I P S I A E T I N A M A G N I F I C E N T I S S I M A

J E N E A M O D O C O N T I N G I T A N N O M D C C X L V

2

B. C. D.
DISSERTATIO INAUGVRALIS,
DE
IVRE PRINCIPIS EVANGELI-
CI AGGRATIANDI HOMICIDAS.

CAPVT I.
MONITA GENERALIA DE RITE FOR-
MANDA QVAESTIONE ET EIVS PROBATIONE.

§. I.

Uotquot inspexi autores, qui de quaestione hac *Formatio sta-*
secundum communiter receptam sententiam scri- *tus contro-*
pserunt, & Principibus Evangelicis jus aggratian- *versis.*
di homicidas negarunt, in eo communiter pec-
carunt, quod vel non rite formaverint statum
controversiae; vel ad definiendam quaestionem properaverint
sine debita explicatione terminorum quaestionis; vel probatio-
nes inconuenientes adhibuerint, & sic ubique miscuerint qua-
drata rotundis. Nec ab iis defectibus plane immunes sunt
pauci, quos subinde in deductione sententiae nostrae allegabimus.

igitur ut hos scopulos evitemus, ante omnia rite formandus erit status quæstionis. Quæritur ergo: *Utrum Princeps evangelicus habeat jus aggratiandi in homicidio doloso?* Nos affirmamus cum paucis. Negant communiter.

§. II.

Expositio ver-
minorum:
1) Principis.
Quid
magistratus
politicus?

Dum *Principem* dicimus, intelligimus in genere eum, qui *τὸ κτίσιον* gerit in rep. seu qui summam in rep. potestatem habet, sive resp. sit monarchica sive aristocratica, sive democratica, h. e. sive unus sit, sive plures, sive totus populus. In locis communibus theologice vocari solet magistratus politicus. Utrum congrue, hujus loci non est expedire. In terminis simus faciles, modo in re ipsa conveniamus. Id constat, terminum magistratus politici a theologis Protestantibus non esse inventum, sed jam tempore reformationis eum in usu fuisse. JCois pariter & theologis Pontificiis, etsi magistratus proprie denotet in politicis, & in significatu nativo linguæ latinæ eum, qui intermediam potestatem gerit in rep. a summa dependentem. Atque adeo hæc vox parum congrua a theologis Pontificiis ideo de potestate summa politica, i. e. civili fuit adhibita, ut eo commodius insinuare possent laicis, eos saltem magistratus esse, summam vero reipublicæ potestatem esse penes potestatem ecclesiasticam, quod arcanum Theologi & JCois Protestantes non sentientes vocem retinuerunt, etsi errorem sub illa occultatam rejecerint, docentes videlicet, Christi doctrinam non abolere politiam, i. e. non contradicere doctrinas in scriptura novi foederis contentas principiis sanis & rationalibus doctrinæ politicæ, & potestati civili non opponi in republica potestatem aliquam ecclesiasticam, sed regnum saltem spirituale Christi, quod scilicet in corde notam (salvificam) Dei, timorem Dei, fidem, justitiam æternam & vitam æternam inchoet, quod pariat saltem effectus invisibiles intuitu futuræ vitæ, nullos intuitu effectuum politicorum. Item ministros verbi divini esse subditos magistratus politici, h. e. ut ab omni tempore.

Cap. I. Monita gener. de rite formanda questione & ejus probat. §

tempore fuit doctum a veris Christianis, quod respublica non sit in ecclesia, sed ecclesia in republica. (a)

§. III.

Ut vero recta ratio docet, & scriptura nunquam contrarium dicit, non potest in republica esse nisi una summa potestas, & contradictio politica est, respublica biceps, i. e. duplex summa potestas, altera politica, altera ecclesiastica, quarum una ab altera sit independens. Et revera, si papatum politice consideres, est hic fundamentalis & capitalis error papatus, quod duplicem potestatem talem in republica independentem statuunt, & sic ecclesiam nolint esse in republica. (b) Unde non potestimus intuitu doctrinae politicae de reformatione debita gloriari, si ista hypothesis pontificia foveatur in Academiis protestantium, & sic pretiosissimum regale Principum protestantium culpa & negligentia docentium damnatum patiatur.

Unam esse summam potestatem in rep. non duas, ecclesiasticam, alteram, alteram politicam.

§. IV.

Cum vero vivamus in Imperio Romano-Germanico, & disputationes juris academicae ad usum practicum debeant esse aptae, non hæsitare quispiam in formatione status controversiae debet, ac si sub nomine *Principis* in quaestione haud intelligamus status imperii, cum hi non habeant majestatem, sed superioritate saltem territoriali sint praediti. Nolumus equidem hic expedire, an status imperii habeant majestatem proprie dictam, quamvis quisvis facile percipiat, definitionem illius quaestionis dependere a quaestione praedicta, an respublica Germaniae sit una respublica an vero constet ex pluribus rebuspublicis confederatis. Sufficit, quod omnes, qui non crasse adulantur imperatori, fateantur, superioritatem territorialem esse majestatis aemulam, aut analogam majestatis, i. e. ea, quae alias de jurebus majestatis docentur, etiam applicati regulariter debere ad jura statuum imperii.

Ad quaestionem praesentem etiam pertinere Status Imperii.

A 3

§. V.

(a) Vide Aug. Confess. art. 16. Apolog. p. 215. seq. *Epitomen Formule Concordiae c. 12. p. 624.*

Epitomen Formule Concordiae c. 12. p. 624.

(b) Vid. Pufend. Intrad. ad Histor. c. 12. §. 5. seq.

§. V.

2) *Evangelici. Annon
& Catholicis
idem jus com-
petat.*

Quod autem de Principe *Evangelico* in specie quaestionem formaverim, non sine causa est factum. Equidem recordor, vel ideo quod Evangelium non abolet politias, nobis opponi posse, male restringi definitionem quaestionis ad Principes saltem christianos, tantum abest, ut ad Principes Evangelicos solum debeat respectus haberi. Etenim si Principes ex doctrina politica habent jus aggratiandi in crimine homicidii, habebunt pariter ethnici ac christiani, pariter ex christianis catholicæ, quam lutheranæ aut reformatæ religioni addicti. Sed, quamvis hæc omnia se ita habeant, non tamen vitium nostrum est, quod Principum Evangelicorum fecerimus in quaestione mentionem. De ethnicis ideo non sumus solliciti, quia per Dei gratiam vivimus sub principibus christianis. Catholici vero Principes non possunt in quaestione præsentis iisdem juribus gaudere ac Principes Evangelici, non quod obstat iis doctrina politica, sed quod frui juribus communibus aliorum principum nequeant salva religione, quam profitentur.

§. VI.

*Prærogativa
hac in parte
Principum Ev-
angelicorum
præ Catholicis.*

Ejus enim potissimum caput est, quod Papam agnoscant caput visibile ecclesiæ, & quod doctrinas a clero papali in doctrina de officio Magistratus politici traditas esse falsas aperte & rectæ rationi repugnantes habere cogantur pro articulis fidei. At Evangelici Principes, dum jugum papale excusserunt, ac jus circa sacra secundum principia genuinæ politices & juris naturalis sibi vindicarunt, atque in usu ejus per leges imperii confirmati sunt, sine dubio hac parte insigni gaudent prærogativa præ Principibus catholicis.

§. VII.

3) *Aggrati-
andi. Non
confundenda
hæc cum re-*

Agendum vero nobis erit de jure *aggratiandi*, de quo etsi multi multa dixerint & scripserint, non tamen omitienda est explicatio huus vocis sincero veritatis indagatori, tanquam ea sit in vulgus nota. Quin potius, si scriptores, qui de eo tractarunt,

stant, inspegeris, deprehendes, a plerisque sub termino aggratiandi comprehendi actus, qui plane huc non pertinent. Scilicet confunditur plerumque cum jure aggratiandi potestas aut potius officium Principis remittendi aut minuendi poenam, ex doctrina interpretationis legum & aestimationis delictorum, quod nec Principi proprium est, sed ipsi cum magistratibus & iudicibus quibusvis commune. Unde communiter describitur, quod sit jus competens, Principi ex causa justa remittendi aut mitigandi poenam consuetam: (si dixissent *debitam*, forte definitio excusari posset) Alii jus aggratiandi ad actus justitiae referunt ex eadem erronea hypothesi. Alii jus aggratiandi duplex faciunt, unum, quod ex mera gratia fiat, alterum, quod ex justis causis. (c) Debuisset vel vox ipsa doctores admonere, aggrationem non pertinere ad actus justitiae, unde & Jcti solent distinguere restitutionem ex capite justitiae, quae & a iudice fieri potest a restitutione ex capite gratiae, quae soli principi propria est. (d) Observavit hanc confusionem solus, quod sciam Zieglerus. (e)

§. IIX.

Dum vero de jure aggratiandi quaestio est, notandum, 4) Juris non agi hic de praepo, sed de licentia, id est, per jus non intelligi legem, sed facultatem seu attributum personae. Unde non confundenda quaestio praesens cum alia, an non obstrictus sit princeps omittere poenas capitales? quod recte negatur a nostris contra Anabaptistas. (f) Sed quaeritur: Annon prohibitum sit Principi omittere poenam capitalem intuitu homicidii? At haec quaestiones duae valde differunt. Nam posteriorem qui recte negat, is non nisi per evidentem calumniam erroris Anabaptistici aut Sociniani accusandus est, cum non neget justitiam poenarum capitalium. Quodsi forte ex imbecillitate

quod hic non pro lege, sed pro facultate sumitur.

(c) vid. Clafenium de jure aggratiandi, dissertationes sub Prucschwickio, Carpzowio, Struvio, Eichelio, de hac materia habitas.

(d) Schöpf. ad tit. ff. de sentent. pass. & restit.

(e) de jur. Majest. l. 1. c. 8 §. 4. & 5.

(f) Form. Concord. Epit. c. 12. pag. 624.

judicii immisceat etiam argumenta, quibus alias Anabaptistæ vel Sociniani in prioræ quæstione uti solent, postulat tamen christiana charitas, ut ea de re potius fraterne moneatur, quam ut hæreses insimuletur.

§. IX.

Neque confundendum jus cum eo quod conducit.

Porro nec confundendum jus licentiæ cum eo quod conducit. Vel Apostolo enim id monente non omne quod licet, conducit. Quæstiones de licentiâ ad jus naturæ pertinent, de eo quod principi conducit, ad politicam. Uti vero politica & jus naturæ communiter confunduntur, ita & in hac quæstione. Si res hujus loci esset, facile ostendi posset, rigorem poenarum capitalium nec omnibus rebus publicis nec semper conducere. Non tamen inde inferendum est, ergo nec easdem esse licitas, nam ita facilis est lapsus in errorem, quem modo notavimus. Unde mallem, ut Vir clarissimus, qui sub Justiniani Clementis nomine latere voluit, hæc duo accuratius distinxisset, quam ubique non factum est in erudito alias tractatu Germanico hac de re scripto. (g) Interim tamen & hic qui peccant potius amice admonendi sunt, quam ut hæretici vituperandi, cum excusationem habeant non injustam a communi errore. Quid enim frequentius est in quæstionibus moralibus, quam quod ea, quorum contrarium melius & utilius est, referantur inter plane illicita.

§. X.

g) *Quid sit habere jus?*

Porro cum dicimus, Principes Evangelicos *habere* jus aggratiandi homicidas, facile patet, quod hic magis respiciamus ad potentiam & facultatem, quam ad actum & exercitium. Unde nobis non opponi potest, rarissime a Principibus evangelicis hætenus hoc jus fuisse usurpatum. Uti enim exempla alias non probant jus, ita nec carentia exemplorum probare potest carentiam juris. Multi forte voluerunt istud jus exercere sapius, nisi ab errantibus bona fide, aut iis, quorum interest

(g) Von dem Amte einer Christl. Obrigkeit in Bestrafung der Uebelhäter.

terest reliquias arcanorum papalium apud protestantes conferuari, istud exercitium istis fuisse disuasum. Non tamen, credo, nobis opponi poterit alias canon philosophiæ primæ, frustra esse potentiam, quæ nunquam in actum traducatur, neque enim plane caremus exemplis exercitii hujus juris. Et si forte non haberemus, melior tamen esset hac parte conditio Principum Evangelicorum præ catholicis, cum sufficiat, illos, quotiescunque volunt, jus istud suum, hætenus ex erroneis persuasionibus omissum, exercere posse, nec in tali re mera facultatis timere debere præscriptionem aut omissionem per non usum: Cum contra Principes catholici, ut dictum, salva religione sua, etiam si velint, id exercere nequeant.

§. XI.

Denique cum de jure aggratiandi in homicidio sermo est, necesse est, ut potissimum solliciti simus de homicidio *doloso*, quod verum crimen est, & ubi homicida ex proposito egit. (b) Nam in culposo pœna ordinaria locum non habet ex legibus justitiæ, causale ex iisdem legibus haud dubie ab omni pœna est exemptum. Porro agimus de homicidio doloso in genere sine respectu, an pœnitentiam agat homicida nec ne. Quamvis enim non desint, qui in priore casu suadeant jus aggratiandi, aut ad illum saltem casum restringant, (i) nos tamen eam sententiam non facimus nostram. Præterquam enim quod pœnitentia vera cum fide in Christum conjuncta effectum suum exerat intuitu debitarum pœnarum futuri seculi; jam ab aliis recte notatum fuit, de vera pœnitentia vix esse, hominibus ut constet, & adeo quenquam impune laturum esse sua malefacta, si pœnitentiam quovis modo extrinsecus profiteri sufficeret. (k)

6) *Sermonera esse de homicidio doloso citra respectum ad pœnitentiam delinquentis.*

§. XII.

Pergimus ad monita de locis argumentorum, unde quæstio hæc determinanda, & probatio affirmativa est desumenda.

Probatio quæstionis desu.

B

Ubi

- (b) *Magnif. Dn. Rechenberg. in diss. de hac questione §. 4.*
 (i) *D. Hamckenius de jure gratiæ principis christiani in reos noxæ capitalis. Justinianus Clemens in scripto §. 9. citato.*
 (k) *Grotius de J. B. & P. II. 20. 11. 2. Dn. Rechenb. d. diss. §. 29.*

*mendā ex jure
naturæ solo.*

Ubi constat, quia de Principe, i. e. eo, qui summam potestatem habet, sermo est, & vero Princeps solutus est legibus omnibus positivis, quod ex sola naturæ lege licentia juris hujus si demonstranda. Unde non mirabitur quispiam, quod & ipsi abstineamus ab allegatione omnis juris privati tam Justiniani, quam canonici, & non agnoscamus objectiones ullas ex istis juribus, præmissis cum jus canonicum fere ubique repletum sit arcanis papisticis, (quibus originem debere etiam sententiam negantem monstrabimus peculiari capite tertio,) & jus Justinianum etiam ab hac labe non sit plane immune. Scimus quidem, Jctos, qui de jure aggratiandi scripserunt, plerumque uti textibus utriusque illius juris. Sed hæc fiebant iis temporibus, ubi adhuc putabatur, etiam in quæstionibus juris naturæ & publici probationes defumendas esse ex istis juribus. Postquam vero magnus Conringius jurisprudentiam ab hoc nœvo purgavit, non opus est, ut ea de re plura verba faciamus.

§. XIII.

*Etiāsi ag-
sur de Princi-
pe Evangelico.*

Extendimus assertionem nostram, ut valeat, etiam si agamus de Principe evangelico. Et si enim sint, qui putent, in Evangelio novam legem perfectiorem a Christo esse publicatam, quam sententiam etiam passim sequitur Grotius, tamen, quemadmodum Grotius propterea communiter a commentatoribus vapulat, ita recte adversus eos, qui in probanda nostra sententia ea hypothesi utuntur, a dissentientibus urgeri solet, Evangelium non abolere politias. Igitur non ægre ferent lidem dissentientes, si nos retorqueamus, eandem sententiam adversus ipsos, dum textus Evangelii non commoda interpretatione conantur in suam tradere sententiam.

§. XIV.

*(Quæstio hæc
juridica est,
non theologi-
ca.)*

Scilicet tota hæc quæstio politica est, non theologica, voce politicæ late supposita quatenus jus naturæ sub se comprehendit. Quod si vero terminus politicæ quæstionis hic displiceat, ob dicta superius, (1) clarius forte erit, si dicamus, quæstionem

(1) *supra §. 9.*

stionera hanc esse juridicam, non theologicam. Non enim agitur hic de eo, quid iustum sit & iniustum intuitu salutis æternæ, sed de poena civili in hac vita. At de iustitia poenarum civilium agere primario ad Jutos pertinet.

§. XV.

Quamvis etiam sub nomine Principis evangelici hic respiciamus potissimum ad status imperii, (m) tamen & hi in quaestionibus juris publici sunt supra omne jus positivum, tam Justinianicum, quam canonicum. Et quamvis teneantur recessibus imperii per modum pastorum; cum tamen in recessibus imperii nihil sit dispositum de hac quaestione; aut statibus imperii jus dispensandi circa poenam homicidii non sit recessus ademptum, neque etiam a dissentientibus recessus allegari soleant, non est, ut de his simus solliciti. Eadem est ratio constitutionis Carolinae. Poenæ ibi constitutæ non adimunt statibus imperii jus circa poenas delictorum pro libitu disponendi in suo territorio. Adde, quod & intuitu recessuum imperii status in suis territoriis possint leges condere recessibus contradicentes, ut alibi latius demonstravit Dn. Præses. (n)

§. XVI.

Possimus jam ad rem ipsam accedere, nisi monerent dissentientes, ubique sententiæ nostræ opposites dicta scripturæ patrum, responsa academica & auctoritates Theologorum & Jctorum infinitorum, etiam de his quædam monita præmittenda esse. Et quidem, cum facile sentiant, rationibus ex jure naturæ solo desumptis parum se posse proficere, doceri solet, juri aggratiandi in præsentî casu adversari jus morale divinum ex revelatione petendum, adeoque ejus explicationem primario petendam esse a patribus ecclesiæ, tum a Theologis evangelicis, & qui hos secuti sunt, piis Jctis.

§. XVII.

Hic monemus initio, jus divinum morale & jus naturale parum convenienter sibi opponi, dum videlicet absque

B 2

te

(m) per dicta §. 7.

(n) *pecul. dissert. de stat. Imp. potest. legist. contra jus commun.*

*naturale non
differt.*

te ratione supponitur, quasi in divisione consueta legis divinae in moralem, ceremonialem & forensam, vel ad moralem pertineant leges quaedam, quas ratio sibi relicta ignorat, sed quae peti debeant ex sola revelatione legis Mosaicae; vel, dum ab aliis jus naturale & morale habentur pro synonymis, quasi dicta scripturae de lege morali loquantur, cum tamen ratio sibi relicta earum prohibitionem assequi nequeat, sed debeat ea ex sola scriptura peti. Etenim Theologos etiam nostrates in expositione legis moralis ita in duas classes secedere, & quosdam praeter legem naturalem ad jus divinum morale referre legem positivam universo humano generi datam, jam alibi notavit Dn. Praeses. (o) Priorem hypothesein quidem ipse Dn. Praeses non solum antea secutus est, sed & primus tentavit ostendere differentiam perspicuam inter legem moralem, naturalem & positivam. (p) Sed ipse tamen postea meliora edoctus eandem iterum primus destruxit. (q) In posteriore vero negamus, jus naturale non omne posse ex ratione sibi relicta deduci, negamus, scripturam in praecipis universalibus ad usum praesentis vitae pertinentibus rationi sibi relictae unquam contradicere, & ideo firmiter asserimus, contradictionem, si quae subesse appareat, esse saltem apparentem, atque adeo semper praefendam esse interpretationem, quae cum principiis rationalibus juris naturae ex certitudine morali & toto humano generi communi hausis conveniat, alteram vero indubie esse falsam, & verosimiliter ex arcanis papatus, etiam quandoque non statim incurrentibus in oculos, hausam.

§ XIX.

*Monita de op-
positionibus ap-
parentibus ra-
tionis & scri-
pturae circa*

Atque ut nostra haec assertio eo palpabilius ab omnibus ratione sua utentibus comprehendi possit, ac omnis cavillandi occasio dissentientibus praescindatur, pauca ista monita, ut fere indubia, & a dissentientibus etiam facile admittenda adjicimus.

Duo

(o) *Dissert. Lipsiensis de crim. Bigamiae*, §. 16.(p) *vide dissert. praem. ad instit. jur. div. §. 20. & 43. & in ipsa instit. l. 1. c. 2. §. 119. seq. & c. 4. §. 79. seq.*(q) *Tom. IV. Observ. Sel. 27.*

Duo homini ad salutem & veritatem salutarem consequendam a Deo optimo maximo lumina data sunt, lumen rationis & lumen revelationis seu scripturæ sacræ. Utraque sunt dona Dei singularia ab homine ita tractanda, ut neutrum eorum abiciat, aut unum cum altero confundat. Ut vero hæc confusio eo melius evitetur, notandum est, lumen naturæ hominem ducere ad veritates salutares in usu hujus vitæ, lumen revelationis ad veritates salutares futuræ vitæ. Cum vero contradictoriæ veritates non dentur, necesse est, nec rectam rationem unquam contradicere scripturæ, nec scripturam rectæ rationi. Quin potius in rebus ad salutem hujus vitæ pertinentibus semper lumen scripturæ illustrabit & confirmabit dictamina rectæ rationis, & in doctrinis ad salutem æternam pertinentibus recta ratio doctrinas revelatas etsi probare non possit, pro defendenda tamen earum veritate (& potissimum ubi de possibilitate quæstio est) adversus adversarios non pauca suppeditabit argumenta illustrantia. Unde jam sequitur sua sponte conclusio, quod in quæstionibus ad salutem hujus vitæ pertinentibus, quales sunt quæstiones juris naturæ, fundamentorum seu argumentorum probantium loco ponenda sint dictamina rectæ rationis, scriptura vero hic suppeditare possit argumenta illustrantia, uti in materiis ad salutem æternam pertinentibus fundamenta probantia suppeditat.

S. XIX.

Quodsi vero loca scripturæ in hac quæstione ex jure naturali sunt explicanda, multo magis id observandum erit in dictis patrum. Et cum scriptura, per dicta, rationi repugnare non possit, autoritates humanæ vero sapius rectæ rationi repugnent, non admittendæ erunt illæ in hac quæstione, si rationi contradicant, sive sint dicta patrum ecclesiæ, sive loca moralistarum pontificiorum; sive responsa academica facultatum theologiarum & juridicarum etiam apud protestantes. Accedit, quod ex variis argumentis constat, patres ecclesiæ ignorasse jus naturæ vitio magis temporis, quo vixerunt, quam suo, moralitas

Non attendenda hic esse dicta patrum, moralistarum, responsa collegiorum Academicorum.

ralitas vero pontificiorum ex dictis scripturæ contorte expositis jus naturæ effabricasse ambitioni suæ & avaritiæ respondens; arcana porro illa politica cleri pontificii, in academiis protestantibus ante tempora Grotii a reformatoribus & professoribus academicis, ob neglectum studii juris naturalis, non fuisse observata; post tempora Grotii vero, item Pufendorffii, præjudicia illa errorum antiquorum usque ad tempora nostra, ex amore veterum magistrorum, & imbecillitate humanæ naturæ difficulter fuisse deposita. (r)

§. XX.

In dictis scripturæ dubie interpretationis probationem justæ interpretationis non nobis incumbere, sed dissentientibus.

Jam autem facile judicari poterit, quid dicendum sit intuitu oppositarum interpretationum locorum scripturæ, quæ a parte dissentientium a nobis adversus affirmativam sententiam nostram opponi solent. Observavimus enim, quod a dissentientibus non semel urgeatur, non satis probasse eos, qui a nostris sunt partibus, interpretationem textuum oppositorum talem esse, qualem ipsi asserunt. Contra etiam affirmantes idem urgent contra negantes, textuum illorum interpretationem non esse talem, qualem negantes supponunt, neque eos sufficienter eam, quam tradunt interpretationem, probasse. Etenim in dubiæ interpretationis locis scripturæ ea, quæ pro nostra sententia facit, non solum ideo est præferenda, quia, ut diximus, interpretatio quæ convenit cum jure naturæ in præsentî quæstione, est præferenda ei, quæ dictamini rationis rectæ repugnat; sed &, quia nos ex dictis causis pro probatione sententiæ nostræ non utemur dictis scripturæ, ut argumentis probantibus, sed solum ejus veritatem ex jure naturæ deducemus. Dissidentes vero primario utuntur textibus scripturæ tanquam probantibus assertionem suam, vel etiam nobis eisdem textus opponunt. Quocumque modo eos consideres, non nobis sed ipsis incumbet probatio, loca scripturæ non aliam admittente interpretationem, quam istam suam. Priori modo, quia alias ipsis inculcari potest, nullam esse probationem rei dubiæ; posterio-

(r) Vide Dn. Præs. præfat. ad verf. Germ. Grotii de J. B. & P.

posteriori modo, quia secundum regulas bonæ interpretationis non respondenti incumbit probatio responsionis, sed opponenti objectionis, & sufficere, si respondens ostendat aliam esse posse interpretationem loci oppositi.

§. XXI.

Denique cum hoc argumentum ostenderit esse morale & juridicum, non theologicum, & id sua sponte exinde sequatur, quod hic non debeant immisceri argumenta theologica, ut quandoque a nonnullis fieri solet. Ita recte notatum fuit, quod is, qui dispensationem principis in causa pœnæ homicidii asseruerat, inter alia adduxerat, principem posse pœnam sumere de vade ob crimen capitale ab altero admissum. Etsi in foro divino Deus pater a Christo tanquam vade pro genere humano justissime pœnas sumserit. (s) Alia enim est ratio justitiæ divinæ in negotio redemptionis, alia justitiæ humanæ in quæstionibus juris naturæ. Ita Theologi orthodoxi docent adversus Socinianos, Deum salvis regulis justitiæ sapienter imputare Christo peccata humana, & meritum Christi peccatoribus fide id arripientibus, etsi homo talia faciens violaret regulas justitiæ humanæ. (t) Sic in quæstione de jure aggratiandi in genere nemo ex Theologis, quod sciam, istud Principibus negat competere salva justitia, cum tamen iterum Theologi orthodoxi adversus Socinianos doceant, Deum Patrem salva justitia sua jus aggratiandi erga primos parentes post lapsum exercere non potuisse, & exinde necessitatem mediatoris Christi astruunt.

*Non esse etiam
hic immiscenda
argumenta
theologica.*

CAPVT

(s) *Magn. Dn. Rechenb. d. diff. §. 32.*

(t) *Dn. Pref. de fundam. Jur. N. & G. cap. proœm. §. 29. & l. i. c. 7. ib. 30. seq.*

CAPVT II.
PROBATIO, QVOD PRINCIPI COM-
PETAT IVS AGGRATIANDI ETIAM IN
CAVSA HOMICIDII.

§. I.

*Nobis non in-
cumbere pro-
bationem
assertionis.*

Postulant regulæ prudentiæ, ne quis sine causa sufficiente sibi ipsi onus, quod prudenter evitare potest, imponat. In foro reus imprudens foret, si actore non probante ipse in se vellet suscipere probationem innocentia suæ. Sic & in quæstionibus controversis probatio non illi incumbit, qui pro se habet præsumtionem, sed qui præsumtionem illam vult elidere. Nos vero jus licentiæ Principi indulgentes, ut etiam homicidis dolosis ex gratia poenam remittere aut mitigare possit, pro nobis habemus duplicem præsumtionem, sive nimirum licentiam in genere respiciamus, sive licentiam juris aggratiandi in specie.

§. II.

*Sive licentiam
in genere re-
spiciamus.*

Nam quod licentiam in genere attinet, omnia homini licent, quæ legibus non sunt præcepta vel prohibita. Unde Grotius recte docuit, permissionem seu licentiam non esse actionem legis, sed actionis negationem. Si ergo omnia licent, & jus aggratiandi homicidarum licebit, nisi dissentientes afferant probationes prohibitionis & quidem ex jure naturali per monita capituli præcedentis. Atqui tales probationes non attulerunt, ergo saluum erit hoc jus aggratiandi principi Evangelico.

§. III.

*Sive licentiam
juris aggrati-
andi in specie.*

Quod vero spectat ad jus aggratiandi in specie, sufficit nobis, quod dissentientes concedant, jus aggratiandi poenas delictorum in genere competere principi, excepta tamen esse quædam delicta, & inter excepta esse homicidium dolosum. In dubio vero semper præsumtio est pro regula, nisi probetur exceptio.

ceptio. Unde & in foro, si reus simpliciter neget, actori incumbit probatio; si factum non diffiteatur, sed exceptionem tamen adducat, intuitu exceptionis, quoad onus probandi habetur pro actore.

§. IV.

Uti tamen sæpe interest reorum, ubi evidentia juris præditi sunt, a probatione ejusdem non abstinere, ita & nos non fugiemus probationem assertionis nostræ, ne dissentientes id adscribant diffidentia causa, præprimis cum evidentia assertionis nostræ talia non pauca suppeditet, ex doctrina de jure aggratiandi in genere.

Evidentiam tamen causa hic facile suppeditare probationes esse suffraganeas.

§. V.

Aggratiatio est species dispensationis. At quicumque legem ferre potest, potest etiam circa eam dispensare. Scio regulam hanc admittere limitationem in lege naturali. Sed sufficit nobis, si valeat in positiva. Omnes enim pœnæ veniunt ex jure positivo. At verò Princeps jure positivo non est strictus.

Huc pertinet præcipue, quod pœnæ omnium delictorum veniant ex jure positivo etiam homicidii.

§. VI.

Sentiunt dissentientes, potissimum momentum quæstionis nostræ versari in illa assertione, ergo opera danda est, ut ab ea firmetur perspicue. Dixi, omnes pœnas venire ex jure positivo. Etsi enim jus naturæ in genere dicat, puniendos esse delinquentes, tamen non determinat jus naturæ modum pœnæ in ullo delicto, sed determinationem ejus relinquit arbitrio & prudentiæ Principis. Nec poterit jus naturæ determinare ullam pœnam, quia pœna, si justa sit, debet proportionem habere cum delicto, delicta vero infinities variant, etiam ejusdem generis. At quæ talia sunt, regulis universalibus, quales sunt dictamina juris naturæ, includi nequeunt. Sic jus naturæ dicat quidem medico, agrotantibus succurrendum esse medicamentis aptis. At quænam medicamenta apta sint, frustra quæret medicus in jure naturæ, cum pertineant ad artem medicam. Sic jus naturæ dicat, neminem in contractibus lædi debere, sed

Jus naturæ non potest determinare ullam pœnam.

res vendendas justo pretio. At justum pretium non determinat jus naturæ, sed determinatio ejus pertinet ad prudentiam œconomicam. Ita determinatio poenæ etiam ex prudentiæ politica regulis petenda est, non ex jure naturæ.

§. VII.

Nec distat poenam capitalem homicidio.

Quod homicidium in specie atinet, eadem est ratio, quia & homicidia dolosa infinitis circumstantiis variant. Neque jus naturæ indicat. quædam delicta capitaliter esse punienda, quædam poenis levioribus. Indicat tamen prudentia politica, non omnia delicta esse punienda æqualiter. Istud enim paradoxon Stoicorum, delicta esse æqualia in prudentia politica non habet locum. Male audiunt leges Draconis, omnia delicta capite punientis. Nescio, annon in easdem prudentiæ regulas impingant, qui nulla delicta volunt puniri capite. Esti propterea non æque sint imprudentiæ accusandæ leges, quæ delicta apud alios multos populos capitalia minori poena coercent. Exemplar prudentiæ legislatoriæ in republica Mosæica illustrat valde assertionem, quod quædam delicta recte puniantur capitaliter, quædam minori coercionem. Ergo prudenter etiam & recte homicidium poena capitali puniri potest, non tamen semper debet. Poenas enim ex jure talionis præcisè sumendas esse, jam refutatum ab aliis (u). Id saltem distat jus talionis, non habere eum, qui paria iis quæ fecit patitur, causam conquerendi, quod ipsi fiat injuria; non distat, eum, qui injuriam passus est, debere tantum damnum inferre, quantum alter fecit; non distat, eum, qui jus coercendi habet, aut tantum, aut non majus damnum inferre debere, ut vel ex jure coercionis paternæ liquidum est.

§. IIX.

Imo est distaret, non tolleretur tamen jus aggratiandi.

Sed etiam ponamus, jus naturæ determinare poenam homicidii, ut certum est non determinare, tantum tamen abest, ut inde firmum pro sententia dissentientium possit accedere argumentum, ut potius pro nostra sententia ita liceat argumentari.

(u) *Pufend. de Jur. Nat. & Gent. VIII. 3. 27.*

tari. Præceptum juris naturæ de puniendis delinquentibus in genere non tollit jus aggratiandi in genere. Ergo præceptum juris naturæ de puniendo capitaliter homicidia, si quod forer, non tolleret jus aggratiandi homicidam in specie. Verum est, non potest dispensare princeps leges naturæ, sed nota etiam est differentia inter præcepta juris naturæ negativa & affirmativa: illa nunquam aliter se habere possunt; hæc vero varias admittunt limitationes ex variis circumstantiis. Scholastici differentiam ita differre solent. Præcepta negativa obligare semper & ad semper, affirmativa semper quidem, id non ad semper, id est, multas posse rationes esse, quæ suadeant vel jubeant cessationem actionis ad tempus in præcepto affirmativo.

§. IX.

Neque enim putandum est, dum de jure aggratiandi homicidam loquimur, nos defendere velle libertatem homicidas quosvis impunes dimittendi, aut etiam suadere principi, ut contra regulas prudentiæ ex vitioso affectu hic dispenset. Uti in genere jus dispensandi & aggratiandi debent exerceri non tumultuarie, sed ex rationibus & causis prudentibus, non tamen petitis ex fontibus interpretandi legem, (x) ita eadem haud dubie subintelligenda sunt, in assertione de licentia gratiam concedendi homicidæ. Unde frequentius etiam est in hoc nostro casu ea species aggratiationis, quæ non plane impunem dimittit homicidam dolosum, sed saltem pœnam capitalem mitigat in mitiorem. Nam raro subsunt rationes suadentes omnis pœnæ dimissionem.

§. X.

Et pro hoc gratiosæ dispensationis genere militat novum argumentum. Cur non licitum esset Principi remittere pœnam capitis homicidæ & eum alio modo punire, cum plane possit pœnam homicidii omnis dolosi in pœnam, quæ vitam aggratiare saltem paucos homicidas. Licitam vero esse mutationem

*Non debet ea
men fieri ag-
gratiatio homi-
cidii sine causis
prudentibus.*

*Potest Princeps
mitiori pœna
homicidam punire, quia potest esse pœnam homicidii capitalem plane tollere.*

C 2

(x) Liegl. de jur. Majest. l. 1. c. 7. §. 2. 3. & c. 8. §. 1. 4. 5.

tionem legum in hoc capite fluit ex doctrina præcedente, quia determinatio omnis pœnæ relinquenda est prudenti arbitrio Principis. Sæpe autem variare potest utilitas reipublicæ, ut quemadmodum crescentibus delictis crescunt pœnæ, ita etiam aliis causis emergentibus pœnæ decreascent.

CAPVT III. ORIGO SENTENTIÆ NEGATIVÆ EX ARCANIS PAPISTICIS.

§. I.

*In homicidium
ex jure genti-
um pœnis non
capitalibus a-
nimadversum.*

SI ea, quæ a plurimis gentibus usitata sunt, juris gentium quandam faciunt speciem, pœnæ capitales homicidarum nequaquam juri gentium sunt adscribendæ, sed potius pœnæ capitalibus minores. Sane Romani olim, uti nulla delicta morte puniebant, ita diu homicidium etiam pœna mitiore cœreabant. De populis occidentalibus plerisque constat, eos pœnam pecuniariam & satisfactionem propinquorum occisi certo multæ genere homicidis etiam dolosis didicisse. Et de Danis, Polonis, Suecis, Frisii, Holsatis, Saxonibus, Bajuariis, Alemannis, Scotis &c. id jam probarunt alii. (y) Certum quidem est in lege Mosaica pœnam capitalem dictari homicidæ, sed multa sunt in lege Mosaica prudentissime statuta, quæ tamen propterea nequæ ad jus naturæ in universum spectant, neque jus gentium faciunt.

§. II.

*Nulli scriptores
æthnici nec Ju-
dei in dubium
vocarunt jus*

Ex scriptoribus porro græcis vel latinis, qui Gentiles fuerunt, nemo unquam jus aggratiandi in pœna capitali homicidii principi competens vocavit in controversiam. Imo ne Judæi quidem Dd. ita legem Mosaicam de puniendo capitaliter homici-

(y) *Besold. Thef. Pract. voce Todten Hals lösen. Schilt. Exerc. ad Pand. 49. §. 114. seq.*

homicidas exponere sunt ausi, ut vel Regi Ebraeorum, vel Principibus reliquis jus hic dispensandi tollerent, cum partim Regi Hebraeorum dederint potestatem ex utilitate reipublicae faciendi contra legem Mosaicam prohibentem, & legem de puniendo capitaliter homicidia statuunt non pertinere ad totum genus humanum. (z)

§. III.

Neque tamen sententia communis negans demum post reformationem inter protestantes orta, sed a Doctoribus & Moralistis Pontificiis accepta & retenta fuit. Quo seculo eadem fit orta, jam excutere non vacat, nec otium superest. Forte absque magna difficultate id inquiri posset, si quis evolveret & adspiceret dicta patrum ecclesiae, quae a Theologis nostris citari solent adversus Socinianos in quaestione de licentia ultimi supplicii. (*) Multa a Patribus ecclesiae fuere bona fide & intentione ob ignorantiam juris naturae secus ac par erat tradita, quae Clerus Pontificius vertit in arcana politica papatus. Hanc vero sententiam eo pertinere sufficienter vel ex eo probare licebit, si ostenderit, secundum doctrinam cleri jus aggratiandi homicidas denegatum Principibus laicis, concessum vero clero, item clericos homicidas non esse capite puniendos. Nam si esset lex moralis, i. e. universos homines obligans, neque clero licuisset intercedere pro homicidis, ne capitaliter puniantur, neque clericos a poena capitali eximere. Deinde latere hic arcanum papatus etiam exinde constabit, quod hoc pacto clerus Pontificius occasionem sumserit vindicandi sibi potestatem legislatariam, & corrigendi leges populorum mitiorem capitali poenam homicidio dictantium.

§. IV.

Extat in epistolis Augustini epistola Macedonii ad Augustinum, ubi multa eaque gravia dubia modeste movet contra *Jam Augustini tempore defen-*
inter-

C 3

(z) *conf. Schickard. de jure reg. Hebr. Theor. 14. n. 99. p. m. 251. Selden. de Jur. Nat. & Gen. l. 4. c. 1. p. 481. seq.*

(*) *Calovii Socinianism. Prosig. disp. 27. p. 988. citat. Magnif. Rechenb. d. dissert. §. 11.*

*sa intercessio
cleri pro homici-
cidis etiam do-
losis.*

intercessionem cleri pro delinquentibus, etiam impoenitentibus. (a) Respondet Augustinus (b) ita, ut prolixè quidem istum morem defendere sustineat, sed non ubique regulis bonæ disputationis observatis. Dissimulat enim primariam objectionem de intercessione pro impoenitentibus, simul vero tacite indicat, jam illo tempore latuisse aliquid arcani politici, cum clerus liberatos ita a pœna civili, subjiceret tamen pœnis ecclesiasticis. Et quamvis ibidem nec a Macedonio nec ab Augustino verbis expressis mentio fiat homicidii, tamen intercessionem cleri etiam ad homicidas dolosos pertinuisse ipsum factum Augustini docet, intercedentis (c) pro Donatistis, ne morte puniantur, etiam si de criminibus atrocioribus fuerint confessi, inter quæ etiam homicidium dolosum nominatur. (d) Jam dudum vero probantur Theologi protestantes, intercessionem illas ex papatu esse. (e)

S. V.

*Cardinales jus
aggratiandi fi-
bi vindicant
ex consuetudine
irrationabili.*

Et jam suo tempore Baldus (f) meminit, competere Cardinalibus privilegium, ut si obviam fiant illi, qui ad supplicium ducitur, impositione pilei sui immunem a pœna constituta faciant, unde pro cautela commendatum advocatis a cautelarum scriptoribus, ut, quando cõdemnatus ad locum duceretur supplicii, per rei amicos procurarent, ut ductio fieret per loca, per quæ Cardinali alicui esse transeundum. (g) Et ideo tempore, quo curia erat Florentiæ, per contrariam cavebant cautelam iudices, ne ducerentur rei per ejusmodi loca, quibus Cardinales obviarent. (h) Sed jam suo tempore irrationabilitatem hujus

(a) *Epist.* 53.

(b) *Epist.* 54.

(c) *Epist.* 158. 159. 160.

(d) *d. Epist.* 158. ab initio.

(e) *Magnif. Dn. Rechenb. d. dissert. S. 21. ubi et Danhaucrum et Rivotum citat.*

(f) in l. addiſtos C. de appellat.

(g) *Cepoll. Tract. cautelarum caut. 2. in princ.*

(h) *Tiraq. de pœn. temper. tom. 7. c. 55. n. 1. in fine.*

hujus moris observavit Paulus Castrensis. (i) Forte id privilegium peti- tum ex moribus antiquæ Romæ gentilis, ubi virginibus vestalibus hoc privilegium datum, ut si forte in aliquem, qui ad capitale supplicium duceretur, incidissent in publicum prod- euntes, fontem liberarent, jurejurando prævio, forte fortuna se, non data opera intervenisse. (k)

S. VI.

Pertinet etiam ad arcana papatus, quod a seculi quarti tem- poribus suasu cleri imperatores romani, alique reges & princi- pes christiani pro delinquentibus asyla constituerint in templis, quod postea pontifices ad quavis monasteria & loca confinia extenderunt. Et quamvis prætextus fuerit, id fieri in singula- rem Dei honorem & cultum, jam satis tamen a theologis no- stratibus observatum est, ejus moris originem irrationabilem esse & ex ethnicismo peti- tum. Optandum foret, patres de eccle- sia alias optime meritos & hic non aliquid humani passos esse. Jam vero ex annalibus ecclesiasticis constat, quod jam Chryso- stomi tempore graviter valde tulerint Episcopi christiani, quod Eutropius hunc morem nulla sana ratione munitum abrogare întenderit, & quod etiam ipse Chryso- stomus hæc asylo- rum jura defendere allaboraverit. (l) Huc pertinet etiam, quod ma- gnum illud ecclesiæ lumen Augustinus Bonifacio cuidam ex- communicationem minetur, quod quendam ex ipsius ecclesia abstraxisset, quasi DEVM scilicet, ita graviter offendisset (m) Sed ad talia respondere solent nostri Theologi, patres in pluri- mis aberravisse. (n) Et sane res palpabilis est, intentionem papatus fuisse, sub prætextu cultus divini, jura cleri extollere super

Asyla templo- rum & mona- steriorum, et- iam pro homi- cidis dolose.

(i) in l. addictos C. de episc. audienc. in fine. Adde Barb. sum de præsent. Card. n. 9. qu. 1. Corsetum in singul. verb. Cardinalis.
 (k) Plutarch. in Numa.
 (l) Chryso- stom. 1 om II. Homil. 19.
 (m) Augustin. Epist. 187.
 (n) Vid. quoad tot. hunc. §. D. Georg. Meib. de asy- lis c. 6. §. 8. 26. & c. 7. integro, qui de errorib. patrum luculenter egisse ait Gerhardum T. I. Confess. cathedr. p. 492. seq.

super jura majestatica principum. Dum enim principibus interdiceretur tanquam impium & juri divino repugnans, homicidis indulgere veniam poenae, etiam ex causa rationabili, contra rationem iisdem persuasum fuit, ac si rem Deo placentem & bonum opus sint acturi, si templis & monasteriis darent privilegium, ut impunes essent homicidæ quivis ad ea loca confugientes. Res plana est & pluribus verbis non habet opus.

§. VII.

Clerici homicidæ a poena mortis exempti, & potestas dispensandi circa poenas delinquentis cleri, etiam in causa homicidii Episcopis indulgeta.

Porro & ex eo apparet, in persuasione, quod Principi non liceat indulgere veniam homicidii ob legem universalem divinam, latere arcanum politicum cleri papalis, quod etsi decretalibus epistolis inseruerint legem Mosaicam de homicida morante puniendo: (o) exemptus tamen fuerit clerus ab omni poena magistratus politici, & praxis ecclesiæ romanæ ostendat, nec homicidam clericum posse a magistratu politico capitaliter puniri. Imo privilegium clericale eo fuit extensum, ut quoad poenas ecclesiasticas homicida laicus excommunicetur, clericus vero saltem deponatur, (p) item ut clerici etiam si coram iudice seculari confessi sint & convicti de crimine, tamen non sint propter hoc a suo episcopo aliquatenus condemnandi; sed post confessionem demum coram episcopo factam aut convictionem sint deponendi, ita tamen, ut non tradantur iudici seculari. (q) Imo episcopus, etiam in causa homicidii, poterit circa clericum ad retinendum beneficium misericorditer dispensare. (r)

§. IIX.

Privilegium academiæ Lipsiensi a papa datum de non puniendo capitaliter homicidas.

Neque Papa contentus fuit, quod Principibus jus dispensandi in crimine homicidii ademerit, & in clerum transtulerit, sed & academiis quibusdam, ut Lipsiensi inter privilegia alia indulserit, ut studiosi ibi degentes, etiam si homicidæ dolosi forent, poena capitali non debeant puniri. Non quidem reperire

(o) *Cap. I. X. de homicidio.*(p) *Homob. de bonis de casib. reservatis episc. & pral. l. 2. c. 3. p. 279.*(q) *Cap. 4. X. de judiciis.*(r) *Cap. 2. X. de cleric. pugnant. in duello. Homobonus d. cap. 3.*

re potui istud privilegium. Id tamen deprehendi, ab Electore Saxoniae & fratribus Serenissimis anno 1658. & 1660. in decreto visitationis id privilegium tanquam verbo Dei contrarium & quidem, ut dicitur, ad instantiam statuum provincialium, fuisse abrogatum. (s) Refero etiam huc, quod Schneiderus in Chronico Lipsiensi (t) refert, quod Universitas Lipsiensis vi fundationis etiam illo gaudeat privilegio, quod cives academici coram nullo magistratu civili conveniri possint aut puniri. Cum tamen hoc privilegio multi abusi atque furta & homicidia patrata fuerint, anno 1466. legem fuisse publicatam, dolosos homicidas imposteros ad episcopum Martisburgensem esse mittendos, & ab eo perpetuo carceri includendos. (u)

§. IX.

Et tamen clerus pontificius nunquam potuit in legibus politicis ferre, ut homicidium non puniretur capitaliter, aut principibus, ut dispensarent circa poenam capitalem homicidii. Jam supra (w) ostendimus, apud populos occidentales plerumque homicidii poenam non fuisse capitalem. Quod vero postea hi mores mutati fuerint in poenas capitales, haud dubie suafu eleri factum est, jus divinum praetendentium. Idem & in republica Polonica videtur contigisse usque ad tempora Casimiri Magni, qui anno 1368. antiquam poenam multa pecuniaria iterum introduxit, inter alia istis verbis utens: *quamvis occidens hominem secundum Dei legum sanctiones esset capitali poena plehendus: nos tamen rigorem illum temperantes statuimus &c.* Apud successores etiam, addita quidem poena incarcerationis, & multa pecuniaria aucta fuit, sed nunquam poena capitalis iterum

*Lex Polonorum
de poena non
capitali homici-
cidarum clero
romano invisa*

(s) Dn. Praefes Tom. III. Histor. der Weisheit p. 64.

(t) l. 6. p. 309.

(u) Confer. compactata universitatis & senatus relata a Dn. Praefide d. tr. T. II. p. 84. seq. Adde ibid. p. III. n. 18. & p. II. n. 25.

(w) Supra c. hoc §. 1.

rum introducta, (x) & valde verosimile est, Casimirum per *Dei legum sanctiones* in istis verbis intellexisse tradita cleri, leges Dei (universales) hic perpetuo in ore, quamvis falso ferentes, vel etiam legem Dei Mosaicam, cujus rigorem videlicet non videbatur ferre status reipublicæ Polonicæ. Et poterat hoc sensu absque nota impietatis voce *rigore* (utpote termini indifferentis & sua significatione nativa non connotantis aliquid vitiosi) ut Casimirus, uti voce priori opposita *laxitatis* quis uteretur, si quis legislator christianus diceret, quod *laxitatem* sanctionum divinarum in permittenda polygamia, & in pœna dupli intuitu furti, in sua rep. velit restringere. Sed facile quis sibi imaginari potest, quantis calumniis ista verba dederint occasionem apud clerum pontificium & ejus clientes, in ista papatus crassitie, si quis perpendat, quam perverse adhuc in ipsa luce evangelii ea interpretatus sit Arnisaus. (y) *Hoc scilicet*, inquit, *erat regis humani, accusare iniquitatis leges divinas, easque idcirco abrogare, quasi ipse sapientior esset ipsa sapientia, & quod hæc justum esse jubet, ille nimii rigoris accusatum damnare deberet.* Unde non mirandum, quod tandem sub rege Poloniarum Stephano, alias valde obnoxio ordini clericali, persuasionibus suis saltæ pietatis obtinuerint, ut rigorem pœnæ capitalis iterum introduxerit, addita ratione, *quod lex divina de puniendo capitaliter homicida antiquior sit illa, quam Poloni allegabant, consuetudine*, (z) haud dubie alludens ad verba statuti Casimiri modo excepta.

§. X.

Clerus per
istam hypothe-
sin exclusit
astute Cleros a
consiliis in hac
questione.

Id etiam obtinuit clerus pontificius per arcanum istud politicum, ut in quæstionibus circa jus aggratiandi in homicidio, ut in omnibus aliis rebus, ad forum conscientie pertinentibus, a consiliis excluderentur politici & J. C. ti, & solus ibi regnaret clerus. Connexio palpabilis est. Dicebant, principibus christianis

(x) Vide statuta regni Polonie in ordinem alphabeti digesta, voce homicidium

(y) De jurib. majest. l. 2. c. 3. p. 204.

(z) Petr. Theodor. coll. crim. d. 10. aph. 7. lit. b. n. 24.

stianis interdictum esse jus aggratiandi homicidas per legem divinam in scriptura sacra contentam. At interpretationem scripturæ sacrae pertinere ad solos Theologos. Adde, quod ante reformationem clerus pontificius ad facultatem theologicam traxerit doctrinam juris naturæ, sub variis titulis, & inter alios etiam sub titulis casuum conscientia, atque sic a quæstionibus conscientia exclusit professores philosophia & juris, cum tamen æque ad professores philosophia moralis atque ad JCos pertineat informatio conscientia, & responsio de casibus conscientia, i e. de eo, quod justum est, & injustum. Debebant equidem post reformationem JCi & philosophi evangelici se in integrum restituere & doctrinas sibi competentes, ut juris divini universalis, seu naturæ vindicare, easque a fermento arcanorum clericalium purgare. Sed cur id non sit factum, alibi docuit Dn. Præses (a). Unde excusandi quidem ob errorem sæculi communem, sed non imitandi sunt scabini Lipsienses apud Carpzovium (b) remittentes quæstionem, an Princeps salva conscientia jus aggratiandi in pœna homicidii exercere possit, ad Dn. Theologos, tanquam a suo foro alienam; quamvis & contextus ostendat, & quæ Carpzovius ipse annotavit, id responsum magis fuisse negationem quæstionis, civilitate aliqua occultatam, quam seriam sententiam scabinorum, repugnantem videlicet responso statim præcedenti. Sed notum tamen est, civilitatem non omnem ubique esse suadendam, sed sæpe etiam nocere.

D 2

CAPVT

(a) In præf. ad Grotii version. german.

(b) Prax. Crim. qu. 150.

CAPVT IV.
RESPONSIO AD ARGVMENTA
PRÆCIPVA DISSENTIENTIVM.

§. I.

*Cur hic respon
deatur saltem
ad argumenta
præcipua.*

Non expectabis hic, ut ad singula velimus respondere, quæ dissentientes, arcani illius papistici; sive pontificii sive evangelici, sive astuti, sive bona fide errantes, defensores proferre solent. Hoc enim res immensi laboris foret. Ita modo prolis autoritatibus patrum ecclesiæ, Theologorum & Jctorum ex omnibus tribus religionibus, quæ in imperio Romano tolerantur, item juris utriusque, tam civilis quam canonici; modo corrasione textuum scripturæ sacræ, ad rem plane non pertinentium, sed contortis consequentiis huc applicatorum, utuntur dissentientes, modo contra anabaptistarum dogma de justitia poenarum capitalium disputant, modo supponunt. ac si nostra sententia principibus indulgeret licentiam, absque ulla ratione homicidas pessimos & inemendabiles in damnum reipublicæ evidentissimum a pœna debita eximendi &c. Sed ne ad ista singula seorsim nobis hic cum tadio, & nostro, & lectoris respondere cogeremur, præmissimus in capite primo curatorem status controversiæ formationem, & monita circa fontes probationum. Unde ad omnia illa modo memorata argumentandi genera adversariorum in genere respondemus, vel quod non feriant thesin, nec nobis contradicant, vel quod autoritates istas non agnoscamus in materia juris naturæ. Ergo saltem illa argumenta dissentientium considerabimus, quæ directo nostram assertionem oppugnare videntur, partim desumpta ex ratione, partim a dictis scripturæ, quæ videntur continere leges univcrsales.

§. II.

*Responsio ad I.
jus natura di-*

Communitur urgetur jus naturæ dictare poenam capitalem homicidis, quia nihil magis naturale sit, quam ut quod quisque damnum

damnum alteri intulerit, jure talionis ipſe rurfus patiatur; in jure naturæ vero non competere Principi poteſtatem diſpenſandi. Reſp. (1) negando antecedens. (2) Contrarium, & quod jus naturæ nullam pœnam determinet, ſupra (c) fuit oſtenſum. (3) Etiam ſupra (d) notatum, falſam eſſe hypotheſin, quod fundamentum pœnarum juſtarum ſit deſumendum ex jure talionis. (4) Confunditur jus naturale permiſſivum, cum proprie dicto & præceptivo. Naturalis illa ratio de talione ſaltem probat, licere Principi capitalem pœnam dictare homicidis, contra anabaptiſtas: non probat, principem id ſemper facere debere. (5) Ad conſequens respondebimus ſtatim ad argumentum ſequens.

§. III.

Instant porro diſſentientes. Etiamſi jus naturæ non dictet pœnam capitalem homicidis, tamen id certe dictare, ut pœna debeatur delinquentibus; adeoque Principem, qui jus ſuum cuique tribuere debeat, nec hic diſpenſare poſſe. Reſpondeo (1) iterum negando antecedens. (2) Inconvenientem eſſe locutionem, & poëticam magis quam philoſophicam, quod pœna debeatur delinquentibus, jam alibi oſtendit Dn. Præſes (e). (3) Eſſi debeat reipublicæ Princeps pœnam delinquentium, tamen hæc obligatio ejus ita explicanda eſt, ut non tollat jus aggratiandi, tolleret vero, ſi nunquam liceret pœnam remittere. (4) Ergo argumentum hoc repugnat doctrinæ ipſorum diſſentientium, qui non negant jus aggratiandi in genere, ſed potius id præſupponunt, cum tamen hoc argumentum. ſi quid valeret, valeret contra omne jus aggratiandi. (5) Eſſi debeat ex virtute juſtitix punire ſontes Princeps, tamen debet etiam ex virtute clementiæ quandoque remittere aut mitigare pœnas. (6) Jam ſupra (f) notavimus, leges juris naturæ affirmativas admittere, ratione infinitarum circumſtantiarum, limitationes, ut

D 3

(c) ſupra c. 2. §. 6.

(d) c. 2. §. 7.

(e) Inſtitut. jurisprucl. did. lib. 3. c. 7. §. 61. ſeq.

(f) c. 2. §. 8.

adeo si Princeps istas limitationes in actum deduceret, propterea tamen non dici possit dispensare velle circa jus naturæ, sed hoc maneat indispensabile.

§. IV.

*Ad III. Deum
Gen. IX. 6. 6.
tulisse legem
universalem de
homicidio capi-
taliter puni-
endo.*

Jam pergamus ad dicta scripturæ præcipua, ex quibus dissentientes probare volunt, jure divino universali prohibitam esse indulgentiam veniæ intuitu homicidæ. Urgent initio dictum *Gen. IX. 6. Quicumque hominis sanguinem fundit, ipsius etiam sanguis fundetur per hominem. Nam Deus hominem condidit ad imaginem suam.* Respondeo (1) in textu ebraico esse futurum, quod etiam intelligi potest de eo, quod judicio Dei occulto communiter fieri solet, ut homicidæ, etiamsi effugiant pœnas humanas, tamen eorum sanguis fundetur iterum ab aliis hominibus. (2) Nec juvat dissentientes, quod dicant, in plurimis tamen locis futurum etiam notare id, quod fieri debeat ab hominibus per modum præcepti. Nam non sufficit, quod ita intelligi possit, sed sufficit nobis, quod etiam prior sensus locum habere queat. Ubi vero quaeritur, quis sensus sit præferendus, non nobis incumbit probatio, sed dissentientibus per mōnita superius. (g) (3) Pro nostra explicatione militat regula, de interpretatione præferenda, quæ optime convenit cum jure naturæ, at talis est, quæ Principi relinquit potestatem dispensandi in omnibus delictis. (b) (4) Quodsi dixerint dissentientes, rationem tamen subjunctam de imagine Dei esse universalem, respondebitur, aliud esse propositionem universalem, aliud præceptum universale. Manet etiam propositio universalis, si interpretatio nostra habeat locum. (5) Si regerant, non esse universale, quod homicidæ judicio Dei occulto per alios homines interficiantur, respondebimus, nec hoc necesse esse, cum etiam in præceptis affirmativis, in concursu duorum vel plurium præceptivorum affirmativorum, unum alteri cedat, & ita exceptiones admittat. (6) Si ulterius urgeant, ita vero nostra

(g) *Cap. 1. §. penult.*

(b) *per probata c. 2. integro.*

Ara interpretatione admittenda supponi, quasi Deus velit approbare delicta, cum & ille alter priorem homicidam interficiens novum delictum committat; at hanc suppositionem esse absurdam, utpote repugnantem justitiæ & sanctitati divinæ: Respondemus, id quidem suppositum ex nostra interpretatione non sequi, cum dictum illud non exponamus, quasi Deus illud alterum homicidium præcipiat, sed saltem permittat. Et non magis istud suppositum in nostra expositione est necessarium, quam in genere in aliis judiciis Dei occultis, ubi adulter adulterio; fur furto, perjurus perjurio frequentissime puniuntur. (7) Non præscribi in illo dicto legem magistratui politico, etiam exinde verosimile est, quia illo tempore in familia Noachi nondum erat respublica, nulli adeo magistratus erant. (8) Dictum illud non continet novam legem, sed est saltem appendix legis præcedentis de non comedendo sanguine. (9) At illud præceptum de non comedendo sanguine non est præceptum universale, scilicet tale, quod perpetuo obligat, (de quali nobis sermo est,) cum christianos illa lex non obliget. Ergo si maxime etiam ille noster versiculus esset lex universalis, quia data Noacho restauratori generis humani, tamen & ipsa tanquam appendix prioris non foret perpetua. (10) Quamvis esset lex etiam universalis perpetua, tamen foret lex affirmativa, multas limitationes admittens, ut sæpius est inculcatum.

S. V.

Porro urgent præceptum *Exod. XXI. 12. Homicidam iterum interficiendum esse.* Respondemus (1) præceptum hoc, si derivetur ex dicto illo, præcepti Noachici appendice, de quo modo dictum, reperendas hic esse omnes responsiones in paragrafo præcedente adductas. (2) At vero, si ab eodem separetur, esse legem Israelitico populo a Mose datam, adeoque non magis pro lege divina universali habendam esse ac illas, quæ mox sequuntur, de interficiendis illis, qui parentes verberaverint, aut his maledixerint. (i) (3) Præceptum illud Molai-

Ad IV. Deum in lege Mosaica præcepisse capitalem homicidii panam.

cum

(i) *Exod. XXI. 15. & 17.*

cum loqui quidem de homicidio doloso, sed non omni. Est enim homicidium dolosum seu voluntarium duplex, subitaneum, quod in rixa non vel parum præmeditata contingit, & insidiosum. Legem Mosaicam ad hoc ultimum pertinere perspicue declarant versiculi itatim sequentes, (k) & insuper etiam illustratur argumento casus ficti a foemina Thekoënsi Davidi propositi (l), ubi David secundum, non contra legem Mosaicam vitam condonabat fratricidæ, secundum observationem nostram. Neque enim magis rem explicant, quam implicant, triplices responsiones Grotii, Vatabli & Cajetani ad illum locum. (m) Cajetanus vult, legem Mosaicam capitale poenam dictare homicidio voluntario, non repentino & casuali. Sed hic inconvenienter opponit repentinum voluntario, cum potius repentinum sit species voluntarii, & illi opponatur deliberatum seu insidiosum altera voluntarii homicidii species. Ergo & eadem inconvenientia palpabilis subest, dum repentinum homicidium & casuale habet pro synonymis. Frigidior est responsio Vatabli, excusantis Davidem, quia lex jubeat, (n) ne quis occidatur, nisi duobus testibus convictus, in illo vero casu fuisse fratricidium secretum. Quis enim hanc circumstantiam Vatablo revelavit, decepto haud dubie, quod ibi narretur homicidium in campo factum esse, nemine præsentem, qui istud impedire potuerit. At debuisset cogitare Vatablus, quod testes duo adesse potuerint, homicidium videntes, etsi non fuerint ita propinqui, ut impedire id potuerint. Deinde præceptum de duobus testibus non excludit alia probationis media per confessionem rei, aut alia, quæ artificialia vocant Jcti. (o) Etsi fuisset secretum fratricidium, foemina Thekoëna eo casu non fuisset usâ, tanquam parum pertinente ad scopum ejus, cum

(k) *Sc. v. 13. & 14. d. cap.*(l) *II. Sam. XIV. v. 5. -- 8.*(m) *Recensita a Magnif. Dn. Rechenberg. dissert. sæpius citata §. 25.*(n) *Deuteronom. XVII. 6.*(o) *Argum. Jos. VII. v. 20.*

cum Absalonis factum haberet multos testes. Denique si Grotii ea est sententia, quasi David hic precipitanter responderit foeminae, non sumto spatio ad legem recogitandam, atque foemina id promississet, quod in ipsius arbitrio non erat, sed pertineret ad potestatem senatus vel synedrii, valde quid humani hic passus est vir alias summus. Istud enim assertum de precipitata responsione regis repugnat circumstantiis historicis, (p) nec praesumendum est, regem tam sapientem aliquid promississe, quod non esset in sua potestate, praepriis cum iterum in contrarium ducant ipsius facti circumstantiae. (q) Et falsum esse, quod sub regibus Judaicis synedrium habuerit potestatem invito rege condemnandi vel absolvendi, sed tum apud regem fuisse jus vitae & necis, satis docuit doctissimus Seldenus. (r) (4) Erit & haec lex foret universalis, tamen ut omnes affirmativae admitteret exceptiones, ne repugnaret juri aggratiandi, quod etiam in ipsa republica Judaica contra indubium sensum legis hujus fuisse a regibus exercitum, docebunt dicenda inferius.

§. VI.

Solent etiam adducere dissentientes dictum Johannis in Apocalypsi, in eo videlicet gloriantes, quod ibi clavis verbis ejus, quod fieri *debeat*, non, quod solum *futurum* sit, mentio fiat. Diserte enim dicitur: *Qui gladio occidet, eum oportet gladio interfici.* Sed respondemus: (1) Istud *oportet* necessitatem quidem denotat, sed non ubique necessitatem moralem, sed saepius etiam physicam, ut adeo quoad explicationem parum differat a significatione ejus, quod certo futurum est sine respectu ad debitum & indebitum. (2) Istum sensum etiam suadet contextus, cum ibi plane non agatur de officio imperantium, sed de praedictione malorum futurorum. (3) Uti totum negotium propheticum est donum Dei, supra omnem rationem

Ad P. quod Johannes necessitatem pæne capitalis disertis verbis inculcet.

E nem

(p) d. II. Samuel. XIV. v. 8. 10. 11.
 (q) praepriis v. 11. ibid.
 (r) L. 2. c. 14. p. 922. 924.

nem positum & plane extraordinarium, ita ex factis prophetarum non poteris regulas morales de bono & malo facere. Multo minus in doctrina veritatis assertiones dogmaticæ probantur aut improbabuntur convenienter ex verbis Prophetarum.

CAPVT V.

EXEMPLA ET AVTORITATES VIRO- RVM DOCTORVM PRO NOSTRA SENTENTIA.

§. I.

*Ufus & scopus
hujus capituli.*

POteramus equidem supersedere hoc capite, si lectores essent assueti veritatem examinare ad regulas sensus communis & principiorum genuinorum. Nunc cum fere deunx eruditorum immerfus sit adhuc in præjudicio autoritatis, ostendemus, nec nobis deesse exempla Principum, non quorumvis, sed piorum, & consiliis sapientibus utentium, qui jus aggratiandi exercuerunt etiam in causis homicidii dolosi; nec deesse ulterius consensum eruditorum etiam nostræ i. e. orthodoxæ religionis, tam Theologorum quam Juristarum, ut nimirum, si rationes nostræ non queant præjudicium autoritatis, quod in talibus lectoribus est, loco movere, saltem hæc exempla & autoritates id operentur, ut minimum incipiat vacillare.

§. II.

*Qualia exem-
pla hic sine
expectanda.*

In exemplis non solliciti erimus de remissione poenæ homicidii ex causa justifica, ex regulis justitiæ dictante poenæ remissionem aut mitigationem; quia jam cap. I. docuimus, ista exempla non pertinere ad quæstionem præsentem, sed afferemus exempla de remissionibus gratiæ ex causa quidem rationabili, sed tali tamen, quæ alias non solent admittere dissentientes. Tales vero sunt, remittere aut mutare poenam ob spem emendationis,

Ob

ob studium conservandi saltem unum ex duobus civibus, aut membris reipublicæ, ob merita præcedentia, ob sustentationem familiæ delinquentis, alias cum fame & paupertate luctaturæ, ob intercessionem amicorum vel delinquentis, vel Principis aggratiantis &c. Nam in his & similibus causis, ob autoritatem sententiæ dissentientis, non audent j Cui fere quicquam desinire, quod illi displicere possit. (1)

§. III.

Atque hic occurrit præ cæteris exemplum duplex regis Davidis, non solum jus aggratiandi serio exercere volentis in casu a femina Theocensi ficto, sed & statim in casu vero, ad persuasionem ejus intuitu fratricidii, quod Absolon exercuerat adversus fratrem Ammonem. (2) De priore jam egimus capite præcedente. Posterius quod attinet, id maxime pertinet ad caput præsens. Etsi enim quoad prius exemplum quidam ex dissentientibus putent id pertinere ad legem Mosaicam, adeoque Davidem præcipitanter fecisse; tamen & ex mente dissentientium aliorum, & ex mente nostra ostendimus ibi, casum illum proprie non pertinuisse ad legem Mosaicam. At quod fratricidium Absolonis attinet, & secundum expositionem dissentientium, & secundum nostram id haud dubie ad casus pertinet sub lege comprehensos. Erat enim homicidium deliberatum & insidiosum, quam maxime ullum aliud. Et tamen David, vir secundum cor Dei non hæsitabat, ad intercessionem feminae illius & Joabi ejus poenam condonare filio. Et quamvis alias David, si contra mandatum divinum quid turpiter fecisset, correptus fuerit a prophetis & etiam punitus a Deo, tamen ob hoc factum ne quidem ulla admonitio ipsi a Prophetis facta est. Quod argumentum valde auget verosimilitudinem responsionum nostrarum, quod leges affirmativæ, etiam divinæ, non tollant jus aggratiandi.

E 2

§. IV.

(1) Carpzov. Pr. crim. qu. 150. n. 43.

(2) II. Sam. XIV. 12. seq.

§. IV.

*Aliud exem-
plum Augusti
Electoris Saxo-
niae.*

Augustus gloriosissimæ memoriæ Elector Saxoniae, de ecclesia Lutherana maxime meritis, & nihil facile sine consilio ministrorum suorum, etiam ecclesiasticorum suscipiens, ad intercessionem tamen Electoris Brandenburgici, homicidæ, qui quidem more consueto propositum fateri volebat, sed communi subterfugio utebatur, interfectum in gladium proprio corporis motu incurrisse, vitam donavit, & omnem pœnam remisit. (u) Et notabile est, quod, cum censor narrationem hujus facti expungere vellet, (haud dubie ex communi opinione, contra quam disputamus, seductus) quasi hæc narratio læderet famam Electoris, historicus non sine ratione contra istam censuram sit protestatus, breviter, sed acute adducens, non posse factum hoc famæ Electoris præjudicium creare, sed potius exinde tanquam exemplo probari, quod Electori regale competat, etiam homicidas aggratiandi. (w)

§. V.

*Autoritates
pro nostra sen-
sentia esse duo-
rum generum.*

Quod autoritates attinet, ex quidem duorum sunt generum. Alii Doctores circa assertionem ipsam, quam defendimus, vel hæsitant, vel etiam nobiscum non consentiunt, sed magis inclinant ad partes dissentientium, vel etiam abstinent plane a tractatione hujus quæstionis, partim timentes potentiam & autoritatem dissentientium, partim etiam, quia hæc tractatio erat aliena ab eorum scopo; interim tamen principia, unde assertio nostra deducta est superius, eadem agnoscunt nobiscum, scilicet, quod jus naturæ nullam pœnam determinet, aut quod in historia Mosaica nullum contineatur præceptum universale de puniendo capitaliter homicida, sed quod præceptum istud Mosaicum pertineat ad leges forenses Judæorum. Alii vero, diserte eam quam hæcenus defendimus sententiam, asserunt, etiam ex illis nonnulli vel eandem restringant ad pœnitentes homicidas,

(u) *Dn. Prasf. in der Historie der Weisheit T. II. p. 68. ex Annalibus Schneidéri.*

(w) *Ibid. p. 49. n. 13. & p. 140. n. 1.*

micias, aut certe præprimis erga illos jus aggratiandi locum habere velint.

§. VI.

Ad primam classem pertinent ex Theologis Martinus *Nomina con-*
Chemnitius (x) & Johannes Gerhardus, (y) ex Politicis ac *sentientium.*
Jureconsultis Hugo Grotius, (z) Johannes Seldenus, (a)
Caspar Zieglerus, (b) Samuel Pufendorffius. (c) Ad postero-
rem Johannes Henichius, (d) & D. Philippus Ludovicus Han-
nekenius, (e) Theologi Lutherani & Professores, ille Rinte-
lensis, hic Wittebergenfis, ut & illustris Jctorum ordo in hac
academia regia. (f) Ac reliquorum quidem loca videri pos-
sunt in libris eorum hinc inde citatis, Henichii vero & facul-
tatis juridicæ Hallensis responsa cum typis impressa non extent,
non injucundum fore putamus lectori veritatis studioso, si ea
dissertationi huic nostræ subjuncta legere possit. Ut adeo ni-
hil restet, quam ut post gratias divino numini reverenter
actas pro concessis viribus, colophonem discursui
nostro imponamus.

F I N I S.

E 3

D. JO.

-
- (x) *Loc. Theol. loco de lege Dei cap. 4.*
(y) *Loco de LL. Cerem. & forens. n. 40.*
(z) *de J. B. & P. I. 2. 5. & II. 8. 20.*
(a) *de J. N. & G. sec. disc. Hebr. l. 4. cap. 1. p. 482.*
(b) *de jurib. Majest. l. 1. c. 6. §. 54. 55. 56.*
(c) *de Jur. Natur. & Gent. VIII. 3. 26.*
(d) *in Consilio statim subjungendo.*
(e) *De jure gratie Principis christiani in reos noxe capitalis.*
(f) *In responso hic annexo.*

D. JOHANNIS HENICHII
 CONSILIVM THEOLOGICVM
 HOMICIDÆ DATVM.

*Homicidii
 enormitas.*

Nullum dubium est, quin enorme prorsus sit delictum, quod perpetrat homicida. Primo enim is violat Dei imaginem ac proinde non immerito a Philone sacrilegus vocatur. Deinde atrocissime idem peccat in societatem, ad quam geniti sunt homines, quæ consistere neutiquam potest, nisi innocentium vita sit in tuto. Optime Florentinus in L. 3. ff. de J. & J. cum cognationem quandam natura inter homines instituerit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse. Hinc homicida voluntarius in Vet. Test. obnoxus erat poenæ capitali, adeo, ut ab ipso Domini altari ad supplicium rapi juberetur. Exod. XXI. v. 12. 14. & Levit. XXX. v. 17. 21. neque ullo pretio redimi posset. Terra enim per effusum sanguinem contaminata expiari non poterat, nisi sanguine ejus, qui effuderat illum, ut datur intelligi ex Num. XXXV. v. 33. & prisca Christiani, ut ostenderent, quantopere homicidia detestarentur, diu observarunt illam legem, quæ jubet abstinere a suffocato & sanguine. Hinc Octavius apud Minutium Felicem: *tantum ab humano sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus.* Et Tertullianus *Apolog.* *Quale est, ut quos sanguinem pecoris horrere confiditis, humano*

*Quatuor fora
 homicidæ.*

*1. Forum Rei-
 publicæ.*

inhibere credatis. Sortitur autem homicida quatuor fora, quibus satisfacere tenetur, divinum, ecclesiasticum, civile & privatum, nec satisfactione uni præstita præjudicat aliis, quin ipsa quoque jure poenam sibi debitam exigant. Reipublicæ, ut satisfaciat homicida, sufficit, si poenæ sibi dictæ se prompte subiciat, nec opus est, si magistratus indicet poenam, ut reus stricto

stricto jure secum agi postulet. Disputari autem solet, utrum An Princeps
 magistratus, qui jus mitigandi pœnam habet, homicidam vo- *possit remittere*
 luntarium teneatur pœna capitis afficere, nec ne? Ego negan- *penam capita-*
 tem sententiam amplector, eamque sic probo: si magistratus *lem homicida.*
 tenetur homicidam voluntarium capitis pœna afficere, vel te- *Affirmativa*
 netur id facere jure divino naturali, vel positivo. Non tene- *probat.*
 tur id facere jure divino naturali, nam, *quod quidam existiment,*
 verba sunt Hugonis Grotii *ad Cap. V. Matthæi, homicidio natu-*
 raliter respondere capitis pœnam, in eo falluntur, pœna enim deli- *pitalis homici-*
 ctorum non sunt ipso jure nature, aut ulla Dei perpetua lege consti- *darum non ve-*
 tuta, sed pro modo inde imminenti periculi intendi ac remitti solent. *nit ex jure na-*
suræ.
 Recte etiam idem autor censet, in homicidiis non tam factum
 nudum spectandum esse, quam quæ ante acta fuerit occisoris
 vita, veneritne ad hoc facinus impetu, (ita autem nostrum in
 cædem prolapsum esse nequitiam dubito) an deliberatione.
 Et certe jus naturæ optime intellexerit Seneca vir in moralibus
 apprimè exercitatus. Is autem diserte præcipit, ne quis pe-
 reat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. Idem alibi sic
 loquitur: *pœnam si tuto poterit, donet Princeps, si minus, tem-*
peret. Idem alibi: *Sapiens multa remittet, multos parum sani,*
sed sanabit ingenii servabit. Neque dubium est, quin in
 promptu sint aliæ pœnæ, quibus homicidia coerceri queant, &
 tranquillitas republicæ conservari possit. Sed nec jure divino
 voluntario est præceptum, ut a magistratu christiano ad mor-
 tem rapiatur homicida. Nam LL. positivæ Vet. Test. chri-
 stianos Principes nequitiam obligant, alioquin iidem adhuc le-
 gem de necandis adulteris ubique tenerentur observare. *Nec jure divi-*
 quidem est statim post diluvium Noæ lex, ut ejus, qui sangui- *no voluntario,*
 nem humanum effudit, sanguis vicissim effundatur. At hæc *christianos*
 quoque fuit non nisi lex positiva quæpiam, nostra tempora mi- *Principes obli-*
 nime concernens. Nimirum cum jam ante diluvium gigan- *gante.*
 tum ætate promiscua invaluisset cædium licentia, instaurato, *Data Responso ad*
 post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, tam *dilectum Genes.*
 severe Deus homicidium puniri mandavit. Nulla autem *IX,*
 prorsus est consequentia: Deus ob certam causam post dilu-
 vium

vium *Genes. IX.* mandavit, ut homicida capite plecteretur, ergo magistratus hodieque tenetur, tam gravi poena homicidam interficere. Non sequitur, inquam, praesertim, si appareat, homicidam non obscura poenitentiae documenta edere, & in promptu sit aliud remedium, quo a delinquendo homines abstergeri possint. Eodem *Genes. Cap.* commestio sanguinis prohibetur, quae hodie tamen omnino est licita. Non itaque omne, quod capite hoc *IX.* prohibetur, jure perpetuo & immutabili prohibetur.

Item ad objectionem ex *Apoc. XIII.*

Ex novo testamento afferri cum primis solet illud *Apoc. XIII. Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet.* Verum nec hic locus probare est idoneus sententiam, quam nos impugnatam inus. Agit enim ibi Apostolus, patientiam commendaturus, de Persecutoribus ecclesiae, & docet, eos gravissimas poenas Deo daturos, ipsumque severe vindicaturum illatas piis injuriis. Hinc subjicit: *In hoc sita est spes & patientia Sanctorum.* Ad eundem modum intelligi oportet, quod Christus Petro ait *Matth. XXVI. v. 52. Convertite gladium in vaginam; Nam, qui gladium sumserit, gladio peribit.* Recte enim verba haec sic exponit Hugo Grotius: Noli Petre, consideratione ejus, quod mihi inferitur, injuriae concitator Deo praeripere ultionem, levia enim sunt vulnera, quae a te pati possunt. Stat enim rata sententia, crudeles istos & sanguinarios, etiam te quiescente, gravissimos Deo daturos poenas suo sanguine. Bene scilicet Tertullianus: *adeo satis idoneus patientiae sequester Deus; si injuriam deposueris penes Deum, ultor est, si dolorem, medicus est, si mortem, resuscitator est. Quantum patientiae licet, ut Deum habeat debitorem.*

Consensus Augustini.

S. Augustinus, ipsos Donatistas, qui Catholicos Presbyteros persecuti erant, & trucidarant, atque ita omnino poenam capitis meruerant, citra mortis poenam castigandos esse monet *epistola CLIX.* Pena, ait, sane illorum, quamvis de tantis sceleribus confessorum rogo te, ut praeter supplicium mortis sit, & propter conscientiam nostram, & propter catholicam mansuetudinem commendandam, & *epistola seq. ad Marcellinum Comitem* ita scribit: *Circumcelliones illos & Clericos partis Donati, quos de Hipponensi ecclesia ad judicem pro factis eorum publica disciplina cura deduxerunt,*

741,

rat, a tua nobilitate comperi auditos, & plurimos eorum de homicidio, quod in Restitutum Presbyterum commiserunt, & de cade Innocentii alterius Catholici Presbyteri, atque de oculo ejus effuso, & de digito pratico fuisse confessos. Unde mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat, eos tanta legum severitate plectendos, ut qualia fecerunt, talia patientur. Ideoque his liveris obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipseus Domini Christi misericordiam, ut hoc nec facias, nec fieri omnino permittas. Quamvis enim ab eorum interitu dissimulare possemus, qui non accusantibus nostris, sed illorum notoria, ad quos tuenda publica pacis vigilantia pertinebat, presentari videantur examini. Nolumus tamen passionem fervorem Dei, quasi vice rationis paribus supplicii vindicari. Non, quo scelestis hominibus licentiam facinorum prohibeamus auferri, sed hoc magis sufficere volumus, ut vicini & nullo corporis parte truncati, vel ab inquietudine insana, ad sanitatis otium legum coercitione dirigantur, vel a malignis operibus alieni utili operi deputentur. Sed quis non intelligat, magis beneficium, quam supplicium nuncupandum, ubi nec faciendi relaxatur audacia, nec penitendi medicina subtrahitur? Imple, Christiane iudex, pii patris officium, sic succense iniquitati, ut consulere humanitati memineris. Quod si autem magnus ille Hipponensium Episcopus capitalia supplicia in homicidas jure divino naturali, vel jure aliquo divino positivo in perpetuo constituta esse existimasset, neumquam pro Donatistis tot homicidiorum reis intercessisset. Andreas Rivetus, Theologus Reformatus, ad quaestionem: an vir pius pro homicida intercedere posset? respondet in hunc modum: Esse nonnullas culpas, in quibus id liceret, quod olim Paulo licuit, qui pro Onesimo servo fugitivo intercedebat, non dubitamus. Etiam id in crimine homicidii, non tantum casualis, sed aliquando etiam ex impotentia animi, praesertim, si aetas minor sit, & spes emendationis certa, aut si quis incidit in crimen, cujus magna sint merita, & id videatur requirere publica utilitas, si modo alia ratione legis scopus attingi possit, qui praesertim is est, ut qui crimen admisi impunitate abutatur, & reliquis sit exemplo. Quamvis itaque diffiteri nequeam, tantam esse magnae

Et Andrea
Rivetti.

partis hominum improbitatem, ut nisi quorundam morte reprimatur scelorum audacia, satis tuta esse non possit innocentia: Tamen non spernendum existimo cum Hugone Grotio de *J. B. & P. L. 2. c. 20. n. 12.* illud Quintiliani: *nemo dubitavit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse e republica magis sit, quam puniri, videlicet poena capitali.* Atque hæc de foro reipublicæ dicta

2. *Forum l. s. i.* sunt. Cum proximo Theophilus noster, in cujus gratiam nunc ingressi sumus disputationem hanc, reconciliatus jam est, quantum intelligimus, ut de hoc quidem foro amplius non sollicitos esse haud oporteat. Ecclesiæ vero satisfieri debet per publicam poenitentiam, nisi eam in poenam pecuniariam forte commutet &c. Nec dubium est, quin hoc pacto facilius apud Deum, seu in foro divino possit impetrare veniam reus, si non verecundetur in ecclesia publice delictum a se commissum confiteri. Magna enim vis est precum, quas tota ecclesia pro peccatore poenitente fundit, præsertim si poenitens ipse serio eas efflagitet. Non vero est, quod homicida de divina misericordia desperet, si serio doleat de peccato suo, fiduciamque veniæ impetrandæ in merito Christi collocet, & recte se deinceps gendi firmum propositum concipiat &c. &c.

* Reliqua plura, quæ apud Henichium in illo responso sequuntur, lubens hic omitto, cum a nostro scopo aliena sint, ut contineant videlicet multa testimonia scripturæ & dicta patrum ad consolationem poenitentis & adhortationem ad vitam sanctam, item ad dandas elemosynas pertinentia.

RESPONSVM FACVLTATIS JVRIDICÆ HALLENSIS

Mense Julio 1703.

P. P. Als derselbe uns die wider den Hauptmann V. H.
von B. wegen begangener Entleibung an den Lieutenant von K.
etgan

ergangene Inquisitionis Acten in dreyen Voluminibus und einer Frage zugeschiebt 2c. demnach 2c.

Hat der Hauptmann V. H. von B. den Lieutenant von K. in einem duell entleibet, worauf jenem durch ein zu Leipzig gesprochenes Urtheil die Straffe des Schwerdtes zuerkennet worden; hat besagter von B. Seine Hochfürstliche Durchlauchtigkeit zu A. beweglich angesuchet, die Ihm zuerkannte Todesstraffe in eine Geld-Busse zu verwandeln, und es will derselbe berichtet seyn, ob Seiner Hochfürstlichen Durchlauchtigkeit in hoc casu das jus aggratiandi zukomme?

Ob nun wohl die fast allgemeine Meynung derer Rechts-Gelahrten dahin ziele, daß in denen delictis, denen in heiliger Schrift die Todes-Straffe zuerkennet worden, absonderlich aber in dem Todtschlage, keine weltliche Obrigkeit Macht habe, die Todes-Straffe zu erlassen oder in eine geringere zu verwandeln, zumahl da der Allerhöchste Gott nicht nur alsbald nach der Sündfluth, dem Noa und seinen Nachkommen, das allgemeine Gesetz publiciret: Wer Menschen Blut vergeußt, des Blut soll wieder vergossen werden, (a) sondern auch dieses hernach durch Mosen in der Israelitischen Republicque wiederhollet, (b) und ausdrücklich verbiethen lassen, daß man keine Geld-Straffe von dem Todtschläger nehmen solle, sondern daß das durch vergossenes Menschen-Blut verunreinigte Land wiederum durch Vergießung des Bluts des Todtschlägers verfühnet werden müsse, (c) und wenn gleich einige von denen Evangelischen Theologen angeführet, daß eine Christliche Obrigkeit die einem Todtschläger dikirte Todes-Straffe in eine geringere verwandeln, oder gar aufheben könne, sie dennoch solche nur auf denjenigen casum restringiret, wenn der Todtschläger seine That herzlich bereuet, und signa vera & seria poenitentiae geben, (d) welches aber auf gegenwärtigen Fall nicht wohl schei-

F 2

(a) Genes. IX. v. 6. (b) Exod. XX. v. 12. (c) Numer. XXX. v. 33.
(d) D. Philipp. Ludov. Hanckenius integro Tractatu de Jure Gratiæ Principis Christiani.

scheinet appliciret zu werden können, indem aus denen übersendeten actis nirgend zu sehen, daß der von E. hergliche Neus und Leib über den begangenen Todtschlage bezeuget, sondern vielmehr zwar der Meynung ist, daß er nicht vor einen vorsegliehen Todtschläger zu halten sey, jedennoch aber seine dißfalls angeführten Gründe in der sententia Dan. Scabinorum Lipsienkum genungsam abgelehnet worden, er auch sich nicht getrauet, die ihm anderwärts nachgelassene defension zu führen, sondern sich lediglich Sr. Hochfürstlichen Durchlauchtigkeit Gnade submitiret und 2000. Rthlr. ad pios usus zu geben erbothen. Dies weil aber dennoch beehrter Evangelischer JCoorum und Theologorum Meynung für gegründeter zu achten, daß lex divina naturalis & universalis zwar dieses befehle, quod delinquentes puniendi sint, die determination aber aller Straffen auch in denen delictis contra jus naturæ, ja auch in homicidio dolo so dem arbitrio weltlicher Obrigkeit heinzulassen sey, (e) und also ad leges positivas humanas gehöre, in welchen unstreitig aller weltlichen Obrigkeit, vielmehr aber einem Christlichen Fürsten das jus aggratiandi zustehe: Ferner nach der beehrtesten und ältesten Jüdischen Scribenten Auslegungen, die in dem Geseß vom Blutesen angehengte commination, wer Menschen-Blut vergeußt, daß dessen Blut wieder vergossen werden soll, pro lege proprie dicta nicht zu halten ist, (f) und was hernach von der Straffe des Todtschlägers in dem Mosaischen Geseß enthalten, nicht ad leges morales, sondern ad leges Mosaicæ forenses gehöret, (g) welche bloß die Jüden, nicht aber die Christen im neuen Testament verbindet, (h) über dieses auch, so viel das Mosaische Geseß selbst betrifft, dasselbe nicht dergestalt

- (e) Casp. Ziegl. de Jurib. Majest. L. 1. C. 5. §. 56. D. Hannek. d. tractatu c. ult. §. 5. n. 2. vers. Inde perperam sentire Sc. §. n. 6. verbis: *Legæ forensi Judæorum constitutus.*
 (f) Seldenus de J. N. S. G. sec. discip. hebr. l. 4. c. 1. p. 48.
 (g) D. Hannek. d. cap. ult. §. 5. n. 6.
 (h) D. Chemnitius Loc. Theol. loco de lege Dei c. 4.

Statt zu interpretiren, als wenn auch denen Jüdischen Obrigkeiten kein jus aggratiandi darüber zugestanden, sondern das præceptum de puniendo capitaliter homicida pro naturali & indispensablem zu achten wäre, indem ja anfänglich Gott selbst dem Cain die Todesstrafe erlassen, (i) cum tamen Deus circa jus naturale dispensare non possit; Hernach aber quantum ad legem Mosaicam nicht nur abermahls die Jüdischen Rechts- Lehrer dahin zielen, daß dieses Gesetz nur dahin sein Absehen richte, wenn ein Jude, nicht aber, wenn ein Profelyte oder Heyde getödtet worden, (k) auch sonst andern limitationibus unterworfen sey, (l) sondern auch die Heilige Schrift selbst klar bezeuget, quod rigor legis Mosaicæ in nonnullis casibus moderationem accipiat, in Betrachtung, wenn ein Herr seinen Knecht umgebracht, und der Knecht nicht alsbald gestorben, der Herr gar mit keiner Straffe angesehen worden, (m) da doch die leges divinae universales allen Menschen, und also auch denen Knechten zu gute kommen, und ferner, der Mann nach dem Herzen Gottes David, indem ihm von der klugen Frauen zu Theboa vorgetragenen casu das jus aggratiandi gegen einen vorföhlichen Todtschläger, der seinen eigenen Bruder ermordet, exerceret, (n) und weiter seinen Sohn Absalon, der gleichfals seinen Bruder Ammon dolose und mit Vorsatz umgebracht, eben dieses juris aggratiandi genieffen lassen, (o) und der casus der klugen Frauen zu Theboa auf gegenwärtigen Fall um so vielmehr zu appliciren ist, in Betrachtung der Hauptmann von B. den Lieutenant von K. nicht hinterlistiger Weise, sondern gleichfals Mann für Mann in einem abgeredten duell entleidet. In übrigen aber aus erwähnten Exempeln deutlich zu sehen,

F 3

(i) Gen. IV. 15. D. Hannek. d. cap. ult. §. 3.

(k) Selden. d. l.

(l) Seldenus ibid. p. 482.

(m) D. Hannek. d. l. c. 3. §. 3.

(n) II. Sam. XIV. v. 10. 11. D. Hannek. d. tract. c. 3. §. 1. §. 3.

(o) II. Sam. XIV. 21. §. 33. D. Hannek. d. l. c. 4. §. 3. in fine.

sehen, daß die restrictio juris aggratiandi in causa homicidii ad eum solum casum, ubi homicida seriam poenitentiam egerit, in Heil. Schrift nicht gegründet sey, indem eines theils Cain von Gott selbst mitten in seiner Unbusfertigkeit und Verzweiflung an Gottes Gnade, (p) aggratiiret worden, anderes theils in dem von der Frauen von Thekoa proponirten casu nichts von des Todtschlägers Busse zu lesen, sondern aus denen Umständen vielmehr dessen Unbusfertigkeit präsupponiret worden, (q) und endlich des pardonirten Absalons Unbusfertigkeit, von heiliger Schrift mit deutlichen Worten bemercket wird, (r) zu geschweigen, daß, so das jus aggratiandi in dem Fall, wann der delinquent wahre Herzens-Busse gethan, statt finden kan, solches vielmehr auch auf diesen Fall zu appliciren, da derselbe in seiner Unbusfertigkeit verharret, damit ihm die Zeit zur wahren Reue und Bekehrung nicht abgeschnitten, und er auf solche Weise nicht allein mit dem zeitlichen, sondern zugleich mit dem ewigen Tode bestraffet werde.

So erscheinet daraus allenthalben so viel, daß Sr. Hochfürstlichen Durchlauchtigkeit zu A. da nicht sonst etwas bedenkliches im Wege stehen solte, dem Hauptmann von B. des gebetenen juris aggratiandi genießten zu lassen, wohl befugt sey. Er ist aber auf solchen Fall wegen der bey dieser Sache vorkommenden ihn sehr gravirenden Umständen seinem Vermögen nach, auf 4. bis 5000. Rthlr. zu bestraffen.

B. R. W.

(p) *Gen. IV. v. 13. 14.*

(q) *II. Sam. XIV. v. 6. 7.*

(r) *II. Sam. XV. v. 32. Et tot. cap. seq. XVI.*

E N D E.

Die

Die Früchte, so der Fleiß nach vieler Arbeit
träget,
Sind die Gelehrsamkeit, Vergnügung,
Ruhm der Welt :

Mein Clüsener, auf Müß, so er allhier geheget,
Wird ihm auch diese Frucht vergnüglich zugestelt,
FRIDRICIANA rühmt Sein ungemeines Wesen,
Und legt ihm allbereit die Ehren-Lorbern bey.
Er wird ins künfftige noch größere Früchte lesen,
Und mercken, daß sein Fleiß nie ohne Nutzen sey.
Das werthe Vaterland hat sich zu gratuliren,
Das einen klugen Sohn in seine Mauern kriegt;
Mein Wunsch, den ich dabey nebst anderen wil säh-

ren,
Ist der: **G**ott gebe Ihm, was hier und
dort vergnügt!

PRÆSES.

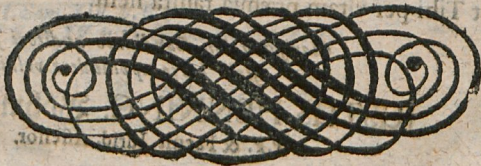
Nunc ad promeritos merito decurris honores,
Queis leges meritos condecorare solent.
Solers privatis studiis tu jura colebas,
Dignior in cathedra prælia docta moves.
Sic merito cuncti mittunt Tibi prospera vota,
Ut Tibi per vitam præmia fausta sient.

*Clavissimo Dn. Candidato auditori suo indu-
strio hisce applaudere voluit*

JUSTUS HENNING. Böhmer, D.
P.P. & Facult. Jurid. Affessor.

Auf Arbeit folget Lohn, auf Kämpfen Sieg
 und Beuthe;
 Daß dieses richtig sey, diß zeigt uns noch
 heute,
 Herr Vetter, werther Freund, Dein holdes
 Beispiel an,
 Es wird Dir nach dem Fleiß der Purpur ange-
 than.
 Und recht; wer so, wie Du, den edlen Fleiß geliebet,
 Der Künste Gold gesucht, die Rechte ausgeübet,
 Davon Dir Jena noch und Halle Ruhm ertheilt,
 Dem hat die Ehre stets von ferne nachgeeil,
 Nunmehr ereilt Sie Dich, und fröhnt Dich mit Ver-
 gnügen,
 Hierzu will ich nur noch den treuen Seuffzer fügen:
 GOTT laß Dich lebenslang in Glück und
 Seegen blühen,
 Der Epheu Deines Ruhms sey immer-
 während grün!

JOH. ARNOLD BECK,
 Proconsul Lipp.

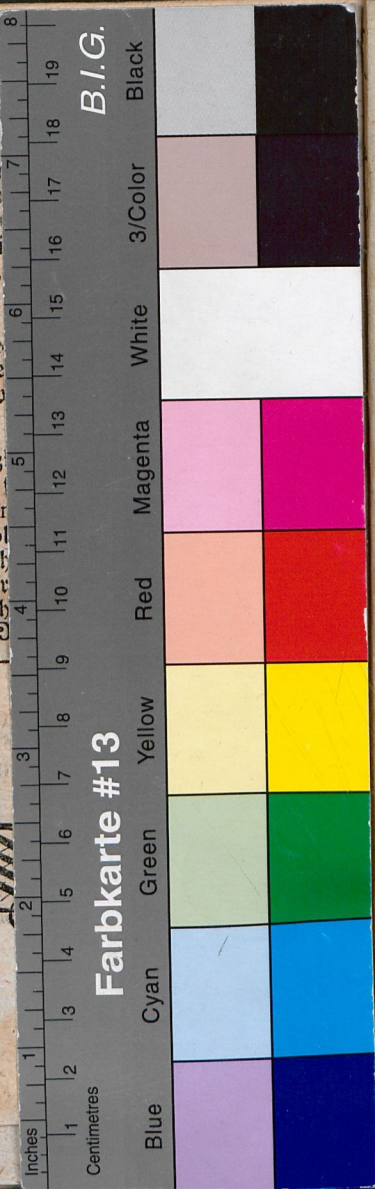
Halle, Diss., 1707 Str-T

ULB Halle
005 360 765

3

DISSERTATIO INAUGVRALIS IVRIDICA,
DE

**JVRE AGGRATI-
ANDI PRINCIPIS EVAN-
GELICI IN CAVSIS
HOMICIDII,**

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,
DN. PHILIPPO WILHELMO,
PRINCIPE BORVSSIÆ, MARCHIONE BRAN-
DENBVRGICO, ET DVCATVS MAGDEBVRGICI
GVBERNATORE, &c. &c.

PRÆSIDE

DN. CHRISTIANO THOMASIO, IC^{to},
SERENISSIMI AC POTENTISSIMI REGIS BORVSSIÆ
CONSILIARIO, PROFESSORE PVBLICO ORDINARIO,
ET FACVLT. IVRID. h. e. DECANO,
IN ALMÆ FRIDERICIANÆ AVDITORIO MAJORI
PRO LICENTIA,

SVMMOS IN VTROQVE JVRE HONORES ET DOCTORALIA
PRIVILEGIA RITE CAPESSENDI,

D. 21. JUN. MDCCVII. HORIS ANTE ET POMERIDIANIS,
PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVEMISIT

REMBERTVS CLÛSENER,
LIPPIA - GVESTPHALVS.

RECUSA

JENÆ, LITTERIS CHRIST. FRANC. BVCHII. 1739.

272^c